

УДК 27-754(477.87) “1744/1776”

Розлуцька Галина Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри загальної педагогіки и педагогіки вищої школи

Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ПІДГОТОВКА ДУХОВЕНСТВА В УМОВАХ МУКАЧІВСЬКОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано історико-педагогічні засади діяльності навчальних закладів для підготовки духовенства у Закарпатті. Виявлені особливості навчально-виховного процесу в Мукачівській богословській школі (1744 – 1776): поєднання європейського рівня богословської освіти з формуванням духовно-моральних якостей на національному підґрунті. З'ясовано чинники, які характеризують процес становлення і розвитку навчальних закладів в умовах різнонаціонального і різнорелігійного закарпатського суспільства.

Ключові слова: освіта, богословська школа, українська мова, національна свідомість, Закарпаття.

Постановка проблеми. Побудова Україною незалежності викликала потребу докорінного реформування усіх сфер суспільного життя. Основою державності та відкритого демократичного суспільства є модернізація системи освіти. Головним завданням удосконалення є національна спрямованість, органічне поєднання змісту освіти з національною історією, культурою. З національним життям українського народу нерозривно пов'язана історія церкви. Українське духовенство упродовж віків несло історичну відповідальність за долю народу та його освіти. Пошуки дієвих механізмів оновлення національної освіти актуалізують вивчення регіональних особливостей досвіду духовенства у створенні української національної школи в умовах різнонаціонального та різнорелігійного суспільства Закарпаття.

Аналіз останніх досліджень. Останніми роками значна увага приділяється історико-педагогічним аспектам реалізації права українського народу на освіту (М.Євтух, Т.Завгородня, М.Левківський, І.Павлів, Н.Слюсаренко, О.Сухомлинська, М.Чепіль, Я.Яців та ін.). Цінними є праці, у яких висвітлено теоретичні і практичні проблеми організації освітнього процесу на засадах християнства (О.Вишневський, А.Вихруц, В.Денисенко, А.Кислий, О.Костюк, Г.Котломанінова, О.Панасенко, Г.Погромська, Ю.Щербак та ін.). Окремі питання розвитку освіти у Закарпатті розглядають (О.Бенца, І.Дацків, М.Кляп, М.Кухта, Л.Маляр, Г.Рого, І.Розман, О.Фізеші, О.Юрош та ін.).

Мета статті – проаналізувати історико-педагогічні умови діяльності перших навчальних закладів для підготовки духовенства у Закарпатті. Відповідно до мети передбачено вирішення таких завдань: 1) виявити особливості навчально-виховного процесу в Мукачівській богословській школі (1744 – 1776); 2) з'ясувати чинники, які визначають процес становлення і розвитку українських навчальних закладів в умовах різнонаціонального і різнорелігійного закарпатського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XVIII ст. територія сучасного Закарпаття перебувала у складі Австрійської імперії, як частина Угорщини і підпорядковувалась владі мукачівських єпископів (13 комітатів, що на сьогодні перебувають у складі декількох держав – України, Словаччини, Угорщини та Румунії). Не зважаючи на формальну самостійність Мукачівська єпархія до канонізації (1771) фактично підпорядковувалась угорському Егерському єпископату, а закарпатські греко-католицькі русинські (українські) єпископи призначались тільки обрядовими вікаріями у латинських католицьких єпископів Егеря. Сатмарський Собор (1690) зобов'язував священників до висвячення отримати богословську освіту. Духovenство Мукачівської єпархії здобувало освіту в закладах Угорщини (Тирнава, Егер,

© Розлуцька Г.М.

Пейч, Калоча, Будин), Чехії (Оломоуц, Прага) або у Відні, Інсбруку, Римі, Львові та Молдавії. Більшій частині духовенства навчання в європейських закладах було недоступним.

Мукачівські єпископи неодноразово піднімали питання про створення навчальних закладів для місцевого духовенства перед імперським двором, але перепону стали Егерські єпископи, які не покидали зусиль у мадяризації закарпатців та залученні до католицької віри. Склалася ситуація, коли релігійне та національне протистояння перешкоджало організації навчальних закладів для місцевого духовенства. Зазначимо, що незначна кількість закарпатських юнаків здобувала освіту у богословських закладах Австрійської імперії за кошти держави або пожертви приватних осіб. Наприклад, щорічно на навчання до Егерської богословської школи зараховували 4 учнів за рахунок Янівської фундації. Цікаво, що навіть у випадку відрухування учнів, кошти для їх навчання залишалися у касі Егерської школи і створювався ще один претендент для боротьби. Угорське духовенство, що виправдатись, поширювало думку, що «русини ізь роду не мають нахиль до науки и школоу майже не интересовалися» [2, с. 4].

Відкриту боротьбу проти засилля Егерських єпископів розпочав Мукачівський єпископ Мануїл Ольшавський (1743 – 1767). Егерська школа не влаштувала М.Ольшавського тим, що навчання в ній проходило латинською, угорською мовами і призводило до того, що коли священик приходив на парафію, де переважало русинське населення, він не міг проводити службу чи катехизацію на мові доступній для парафіян, так як сам не володів нею. Навіть, коли священиками ставали місцеві юнаки, після навчання в угорських освітніх закладах, у них вироблялося зневажливе ставлення до культури рідного народу і згодом вони винародовлювалися.

Не отримавши державного фінансування, на власні кошти на єпархіяльній ділянці землі єпископ М.Ольшавський розпочав будівництво приміщення Мукачівської богословської школи, через відсутність належного фінансування будівництво тривало з 1744 р. по 1748 р. Заклад створювався як альтернатива богословській школі в Егері і надавав професійну освіту двох ступенів – дякам та священикам. Навчальний процес розпочався в 1744 р. у недобудованій школі. Навчальний рік розпочинався восени, іспити та висвячення – на весні [4, с. 37].

Організація навчання здійснювалась за зразком єзуїтських шкіл. Навчання займало час зранку від 8 до 10 години та після обіду з 2 до 4 години. В одному навчальному приміщенні навчали майбутніх дяків а в іншому – претендентів у священики. Починаючи з 1757 р. термін навчання збільшився – до 3 років, на навчання зараховували при знанні основ української мови. Абітурієнти

демонстрували знання обрядових співів, вміння швидко писати, здібності до духовного звання і законність свого походження. Єпископ М. Ольшавський розробив правила вступу в «Установлені» (1758). Нововведенням стала заборона навчатись жонатим кандидатам на духовний сан.

Як у єзуїтських школах курси навчання розрізняли за ступенями. На першому ступені вивчали «тривіум»: читання, письмо і арифметику. На другому, здійснювали фахову підготовку – вивчали богословські науки. Основними предметами в другому ступені були моралістика або казуїстика (практичне богослов'я), вивчали Святе письмо, толкування книг Євангелія, життєдіяльність апостолів та латинську і німецьку мови. Основними методами навчання були лекції, дискусії, проповіді, розповіді та бесіди. Професори начитували лекції, студенти конспектували, зачували матеріал напам'ять і відтворювали при індивідуальному опитуванні або в групових дискусіях. Групи очолювали кращі учні – «колесники» (в єзуїтів – декурій), які визначали прогалини у знаннях товаришів і відмічали класній книзі. Книгу щомісячно перевіряв професор і повторно опитував невстигаючих. Кожного місяця учні готували одну проповідь і виголошували її перед усіма учнями. До наступної лекції школярі попередньо опрацювали матеріал, робили конспект і вивчали напам'ять. Крім вивчення теорії учні практикувались на недільних богослужіннях. У церквах Мукачєва, Росвигова, Підгірних та Підгороді учні школи виголошували проповіді, приймали участь у катехизації.

У зв'язку з тим, що освітній процес відбувався на церковнослов'янській мові з елементами місцевої говірки, яка на той час ідентифікувалась як літературна довелося створювати відповідне навчально-методичне забезпечення. Для навчання застосовували підручник догматичного або творитичного богослов'я створений єпископом Й. де Камелісом. Підручник для морального практичного богослов'я розробив єпископ Г.Бізанцій. За твердженням А. Пекаря, книга представляла типову тогочасну казуїстику, тобто практичний катехизм, призначений для навчання в єзуїтських школах. На українську мову його переклаєно Київський митрополитом Левом Кішкою і видрукувано у Тирнаві (1727) для українського духовенства [5, с.133]. Для навчання латинської мови М. Ольшавський розробив підручник «Начало письменъ къ наставленію на латинскомъ языкъ» (Тирнава, 1746) [2, с.240]. На основі конспектів лекцій і нотаток професорів та студентів Мукачєвської богословської школи під керівництвом отця Васюника створено рукопис «Кормило віри» (1779) розміром на 500 листів, який також використовували у навчальному процесі [5, с.38].

Організаторські здібності та високий рівень освіти М. Ольшавського (доктор філософії, Тирнава, 1717) сприяли в успішному керівництві школою. В 1756 р. число учнів школи збільшилося до 80 а 1760 р. аж 175 кліриків. Перші роки викладання забезпечували випускники богословських єзуїтських шкіл: Ю.Чирській (1748), випускник Будинської теологічної школи; отець Шуста (1749); І.Пальчик, випускник Тирнавської богословської школи. Зацікавлення викликає той факт, що Іван Пальчик за зразком європейської вищої школи поєднував викладання і навчання. У різні роки навчали учнів Росвигівський священник Д.Дорош, випускники Тирнавської богословської школи майбутні єпископи І.Брадач, І.Блажовський та ін. Священники поєднували викладання та парафіяльну службу, тому що педагогічні послуги не оплачувались. Тільки в 1758 р. М.Ольшавський виклопотав у австрійської імператриці Марії-Терезії річне фінансування школи в розмірі 300 золотих. З яких, 150 золотих в рік становила зарплата

провідного професора, 120 – другого професора, 30 – видатки для організацію навчання [3, с.218-231].

Спочатку навчання тривало 2 роки, на навчання зараховували усіх бажаючих без огляду на попередню освіту. Приймали юнаків без вікових обмежень віком від 18 до 40 років. Частина учнів становили сини місцевого духовенства, лібертини (вільних) та кріпаки. За розпорядженням єпископа М.Ольшавського до навчання допускали учнів із кріпаків, але до висвячення потрібно було надати «мануміссію» – лист про звільнення. Вражаючі приклади про звільнення з кріпацтва наводить М.Лелекач. У 1675 р. Мукачєвська графиня С.Баторі звільняє від кріпацтва та обов'язків розквартирування військових священника І.Абрагама за пожиттєву щорічну плату в розмірі 4 золотих. У випадку смерті його дружини і повторного шлюбу – звільнення втрачається. Князь Семигородський Ю.Ракоці звільняє священника О.Семетковського в 1623 р. за щорічну плату 10 золотих. Графиня Тю Зічій звільняє І.Боднаря, але його дружина та діти залишаються кріпаками. Не зважаючи на наказ звільнити руських священників із кріпацтва виданий у 1692 р. австрійським імператором Леопольд I, у 1774 р. поміщик Я.Липчєй відмовляє у проханні єпископу М.Ольшавському про звільнення з кріпацтва Г.Тєсловича по причині того, що у священника троє синів. Граф Л.Тєлекі, за згоду на висвячення вільного лібертина, Ф.Продана вимагає щорічної плати і зазначає, що діти, які можуть з'явитися стануть кріпаками графа. Отже, угорські феодали не хотіли втрачати робочу силу і намагалися отримати користь за звільнення кріпака без огляду на його духовний сан чи цісарські закони [2, с.14-18].

Підготовка духовенства в Мукачєвській богословській школі поєднувала вимоги до рівня освіти душпастиря та особистісні (духовно-моральні). Домінуючою у цій єдності визнавалась проблема духовності. На погляд М.Ольшавського випускник школи повинен синтезувати здобутки навчання релігії, культури з головними християнськими добродіями працелюбністю, терпінням, правдивістю, стриманістю, щирістю, безкорисливістю, тощо. Вагомого значення надавалось формуванню вищих моральних почуттів, які виявляються у ставленні до оточуючих, відображають суспільну активність, а саме: любов до ближнього, товариськість, самовідданість та найвищий рівень – патріотизм. Рівень сформованості моральних якостей зазначали у метриці учня. Оцінювались здібності до професійної діяльності: спів, майстерність проведення церковних ритуалів, особливості спілкування.

Важливішим завданням стало подолання комплексу меншовартості і вторинності, який насаджувався українському духовенству правлячими угорськими колами. Першочерговим при цьому стало створення гідних умов навчання і проживання майбутнього духовенства. Виконання цього завдання ускладнювалося скрутним матеріальним становищем. В перші роки існування школи не було гуртожитку, юнаки змушені були винаймати квартири для проживання. Учні, які прийшли на навчання із сіл, які не мали інших занять в Мукачєві крім навчання - відвідували лекції, поки вистачало харчів принесених із села у мішку на спині. Деякі учні бідно одягнені, ходили по Мукачєві та околицях жебракуючи. Тільки завдяки самодисципліні та дотриманню правил поведінки можна було сподіватися на перетворення убогих сільських юнаків на священників. Усвідомлюючи, що «при відповідній дисципліні виховати хоча би в одного чи у двох студентів уміння належні для висвячення у священницький стан» єпископ М.Ольшавський уклав т. зв. «Регулу» (1758) – 12 правил, яких беззаперечно дотримувались, наприклад, за відвідування корчми юнаків відрховували з школи. [3, с.223].

Перед висвяченням майбутні священники самостійно підбирали собі місце подальшої служби, повідомляли єпископа про наявні у підбраній парафії церковні будівлі, майно, землю, кількість прихожан готових платити священнику і вказували якому землевласнику належить парафія. Після цього потрібно було представити підтвердження, що наданий час парафія потребує священника. Тільки на підставі вищенаведених даних учні або залишали школу або допускались до випускних іспитів а потім і до висвячення [2, с.81].

Випускні іспити були надзвичайно важкими і не завжди учні їх успішно складали за першим разом. Учні, які не освоїли зміст навчання за регламентований час, залишалися на повторний курс. Записи в метриках засвідчують, що більшість богословів навчались замість регламентованих 2 а потім 3 років - 5, але були і такі, що потребували 10 років навчання. М.Лелекач наводить приклад, що Іван Духнович навчався 12 років. І не тому, що не мав здібностей до навчання, а тому, що розпочав навчатись у богословській школі в юному віці і не мав попередньої освіти. Траплялися випадки, коли кандидати не отримували висвячення в школі і шукали для легшого шляху. Часто неуспішних учнів рятував арадський єпископ за кілька золотих. Після скарг М. Ольшавського таку практику припинила своім розпорядженням імператриця Марія Терезія – учні висвячені без випускних іспитів не отримували парафії або місця дяка але могли бути відправлені на службу в цісарське військо, позбавлені усього майна і землі, а дружині та іншим членам сім'ї було заборонено утримувати порушника [2, с.240]

Проти діяльності школи об'єднали зусилля місцева угорська влада та егерські єпископи. Вони надсилали звернення до Відня та Риму про незаконність відкриття навчального закладу. Протягом десятиліть єпископу М. Ольшавському доводилось відстоювати право закарпатського духовенства на реалізацію освітніх потреб на рідній мові і відстоювати існування школи. В 1776 р. імператорським указом Марія Терезія відкрила офіційно Королівську греко-католицької семінарію в Ужгороді, у структурі якої Мукачівська богословська школа продовжила свою роботу [6].

Висновки. Результати дослідження дають нам підстави стверджувати, що центром національно-культурного відродження українців Закарпаття упродовж віків служила церква. В умовах відсутності власної держави, незважаючи на національно-релігійні утиски було закладено основи національної школи. Першим навчальним закладом, який надав можливість українському духовенству навчатись рідною мовою була створена на приватні кошти єпископа М.Ольшавського Мукачівська богословська школа. Особливістю навчально-виховного процесу поєднання освіти та формування особистісних (духовно-моральних) якостей духовенства на національному підґрунті. Навчання духовенства, створення навчальних та релігійних книг на українській мові сприяло утвердженню українських традицій та формуванню національної свідомості закарпатців.

Перспективи подальших досліджень вбачасмо у вивченні діяльності богословських закладів у Марія Повчі, Надь Бані, Марамрош-Сигеті, Турці.

Список використаної літератури

1. Алмашій М. Русинська педагогічна енциклопедія [Текст] / М.Алмашій/. - Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа», 2005. – С.163-165
2. Лелекач Н. Мункачевська богословська школа (1744 – 1776)/ Н.Лелекач/. – Унгварь: Друкарня Подкарпатского Общества Наук, 1943. – 24 с.
3. Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У шести томах /М.М.Лучкай / Дешифрування рукопису Ю.М.Сака; переклад українською мовою Ю.М.Сака, М.В.Ороса, Й.О.Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д.Данилюка; географічний покажчик І.М.Сенька. – Т. IV. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – 328 с.
4. Пап С. Історія Закарпаття / С.Пап / Редактори: Ігор Пелехатий, Марія Вуянко, Володимир Криворучко та Ірина Шумада. – Т. III. 1716-1939. – Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. – 648 с.
5. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. Т.П. / Атанасій Пекар. – Видання друге. – Рим-Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. – 232 с.
6. Розлуцька Г. Організаційно-педагогічні умови діяльності першого релігійного вищого навчального закладу Закарпаття // Молодь і ринок: наук. пед. журнал. – Дрогобич, 2017. – № 14 (147). – С.85-90

Стаття надійшла до редакції 03.04.2017 р.

Розлуцькая Галина

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина

ПОДГОТОВКА ДУХОВЕНСТВА В УСЛОВИЯХ МУКАЧЕВСКОЙ БОГОСЛОВСКОЙ ШКОЛЫ (1744 – 1776)

В статье проанализированы историко-педагогические основы деятельности учебных заведений для подготовки духовенства в Закарпатье. Определены особенности учебно-воспитательного процесса в Мукачевской богословской школе (1744 – 1776): сочетание европейских тренировок к богословскому образованию с формированием духовно-моральных качеств на национальной основе. Выявлены факторы характеризующие процесс становления и развития учебных заведений для украинцев в условиях многонационального и разнорелигиозного закарпатского общества.

Ключевые слова: образование, богословская школа, украинский язык, национальное сознание, Закарпатье.

Rozlutska Galyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of General Pedagogics and Pedagogy of Higher School
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

PREPARING THE CLERGY IN CONDITIONS OF MUKACHEVO THEOLOGICAL SCHOOL (1744 – 1776)

The article analyzes the historical and pedagogical principles of activity of the first educational institution, which was established to prepare the clergy in Transcarpathia – Mukachevo theological school (1744 – 1776). Purpose of the article is to: 1) identify the characteristics of the educational process in Mukachevo Theological School (1744 – 1776); 2) find out the factors that determine the process of formation and development of Ukrainian education in terms of different-national and different-religious Transcarpathian society. Ukrainian clergy provided education in native language on a par with other European schools. A combination of education and formation of personal (spiritual and moral) qualities of the clergy became main feature in organization of teaching and educational process. A combination of high-level of theological education with the formation of spiritual and moral qualities on the national grounds became an important achievement of school activities. Training of clergy, creation of educational and religious books on the Ukrainian language promoted strengthening of Ukrainian traditions and the formation of national consciousness of Transcarpathians. Despite the problems, Ukrainian clergy managed to lay the foundations of the national school. Mukachevo theological school became the center of the restoration and preservation of ethnic identity of Transcarpathian Ukrainians.

Key words: education, theological school, the Ukrainian language, national consciousness, Transcarpathia.